

КЛАСИФІКАЦІЯ ПОТОЧНОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ В ЗАДАЧАХ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИКИ УПРАВЛІННЯ ЕНЕРГОПОСТАЧАЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Основний вхідний грошовий потік на регіональних енергопостачальних підприємствах формується за рахунок інкасації поточної дебіторської заборгованості покупців, яка, за оцінками даних фінансової звітності, складає більше половини суми оборотних активів на більшості енергопостачальних підприємств. Через несвоєчасність надходження грошових коштів в погашення заборгованості від споживачів гостро стоїть проблема повноти і своєчасності розрахунків обленерго з єдиним кредитором – ДП «Енергоринок». Накопичення простроченої заборгованості обленерго спричиняє системні неплатежі в цілому по енергетичній галузі, що призводить не лише до складностей фінансового забезпечення операційної діяльності, а й гальмування реалізації інвестиційних програм в галузі.

Особливої актуальності набуває дослідження шляхів вирішення проблем непогашення та накопичення поточної дебіторської й кредиторської заборгованості обленерго на шляху до ринкових перетворень в галузі – лібералізації господарських відносин між суб'єктами національного енергоринку та споживачами електронергії, відновлення процесу приватизації регіональних енергопостачальних підприємств. З огляду на це, необхідною умовою реформування й подальшого розвитку енергетичної галузі постає розробка ефективної політики управління дебіторською заборгованістю енергопостачальних підприємств, що має бути забезпечена необхідною структурованою аналітичною інформацією про стан поточної заборгованості.

Аналіз публікацій. В наукових джерелах підходи до класифікації поточної дебіторської заборгованості та проблематика розвитку вітчизняного енергоринку як правило розглядались окремо. Проблеми вітчизняної енергетики у своїх роботах розглядали Г. К. Вороновський [1], Г. О. Куденко [2], У. Є. Письменна [3]. Разом з тим, формування політики управління поточною дебіторською заборгованістю енергопостачальних підприємств в умовах лібералізації енергоринку неможливе без наявності відповідним чином структурованої інформації щодо стану заборгованості, котра становитиме інформаційну базу для її подальшого аналізу. Саме на вирішення цього завдання має бути направлена розробка класифікації поточної заборгованості. Залишається недостатньо вивченою проблема класифікації поточної дебіторської заборгованості енергопостачальних підприємств в контексті формування політики управління нею, тобто з урахуванням галузевої специфіки, що здійснює значний вплив на умови формування, розподілу та погашення поточної дебіторської заборгованості.

Постановка завдання. Класифікація поточної заборгованості підпорядкована вирішенню завдань обмеження, нормалізації, планування, контролю й регулювання дебіторської заборгованості з урахуванням факторів зовнішнього середовища галузі. Тож серед завдань дослідження виділено виявлення галузевих особливостей функціонування енергопостачальних підприємств, вивчення існуючих підходів до класифікації поточної дебіторської заборгованості.

Основний матеріал. Характеризуючи інформаційні потреби по управлінню поточною заборгованістю, необхідно визначити вимоги до класифікаційних ознак: суттєвість ознаки для об'єкта дослідження; можливість кількісного виміру ознаки; об'єктивність ознак; інформаційна забезпеченість; зіставність методології з існуючим в галузі класифікаторами; наявність відповідного програмного забезпечення для автоматизації обробки інформації; сукупність ознак класифікації має відображувати найбільш суттєві фактори, що характеризують процес формування та погашення поточної заборгованості.

Рівень поточної заборгованості енергопідприємств визначається факторами, котрі в найбільш загальному вигляді можна розділити на об'єктивні та суб'єктивні. Класифікація факторів наведена у вигляді матриці, що ілюструє табл. 1.

Таблиця 1 – Фактори впливу на рівень поточної заборгованості енергопідприємств

<i>Суб'єктивні фактори</i>	<i>Об'єктивні фактори</i>
Державна енергетична політика	Об'єктивні макроекономічні фактори
1. Встановлення тарифів на електроенергію для енергорозподільних підприємств та споживачів	1. Попит на промислову продукцію на вітчизняних та зарубіжних ринках
2. Встановлення складу й кількості суб'єктів енергоринку	2. Рівень реальних доходів економічних суб'єктів
3. Встановлення строків, способів, методів оплати за електроенергію для енергорозподільних підприємств та споживачів	3. Відсутність товарів-субститутів, як наслідок, нееластичність попиту серед усіх категорій споживачів
Суб'єктивні соціокультурні фактори	Об'єктивні техніко-технологічні фактори
1. Рівень платіжної дисципліни споживачів електроенергії	1. Незмінність каналів розподілу й постачання електроенергії
2. Ступінь схильності споживачів до енергозбереження	2. Рівень розвитку енергосберігаючих технологій
3. Особливості системи інформування споживачів щодо розмірів, строків й способах сплати за спожиту електроенергію	3. Доступність і можливість впровадження енергосберігаючих технологій для різних категорій споживачів

Встановлення тарифів та електроенергію для енергорозподільних підприємств й споживачів. Особливість національного енергоринку – державне регулювання тарифів на електроенергію на всіх ланках економічного ланцюга: виробництво – розподіл між регіональними енергопідприємствами – відпуск кінцевим споживачам в регіоні. Для регіональних енергорозподільних підприємств існує єдиний кредитор – ДП «Енергоринок». В той же час, закупівля електроенергії регіональними енергопідприємствами здійснюється по різним тарифам для різних регіонів, що посилює економічну нерівність в межах країни.

Разом з тим, тарифи на відпуск електронерегії різним категоріям споживачів також встановлюється державою. Так, тарифи для населення найбільш низькі, для промислових споживачів – навпаки найвищими, що призводить до перехресного субсидування.

Встановлення складу та кількості суб'єктів енергоринку. Виробництво й розподіл електроенергії в Україні є видом економічної діяльності, що ліцензується. Ліцензії видаються державним органом – Національною комісією з регулювання електроенергетики (НКРЕ). В умовах монопольного ринку підприємства з виробництва, розподілу та передачі електроенергії, а також суб'єкти, що відповідають за фінансові потоки й розрахунки між суб'єктами енергоринку та споживачами регулюють державні органи управління. Енергопостачальні підприємства не мають можливості вибору кредитора.

Встановлення строків, способів, методів оплати за електроенергію для енергорозподільних підприємств і споживачів. Право на збір коштів в оплату за спожиту електроенергію має обмежене коло фінансових установ. На сьогоднішній день споживач майже не має альтернативних методів і способів сплати за електроенергію. В свою чергу, енергорозподільні підприємства здійснюють розрахунки за куповану електроенергію в жорстко фіксовані строки по спеціальним рахункам.

Рівень платіжної дисципліни споживачів електроенергії. Даний фактор здійснює найбільший вплив на строки й повноту інкасації поточної дебіторської заборгованості. Як було сказано, суттєві затримки платежів за відпущену електроенергію зі сторони споживачів призводять до накопичення простроченої заборгованості в балансі енергопідприємств. Порушення фінансового циклу негативно впливає на всю господарську діяльність енергопідприємств, що призводить до ланцюгу неплатежів по галузі загалом.

Ступінь схильності споживачів до енергозбереження. На відміну від інших продуктів споживання, при зростанні тарифів на електроенергію споживачі, як правило, не намагаються економити електроенергію. Спостерігається збільшення строків розрахунків за спожиту електроенергію. В

основному це пояснюється культурою споживання та платіжною дисципліною дебіторів, а також недостатнім розумінням сутності проблеми неплатежів на державному рівні.

Особливості системи інформування споживачів про розміри, строки й способи сплати за спожиту електроенергію. На сьогоднішній день, виходячи з даних про поточну дебіторську заборгованість енергорозподільних підприємств, можна говорити про недосконалість системи інформування споживачів щодо сплати за спожиту електроенергію. Розсилка рахунків поштою не забезпечує достатню результативність збору оплати за електроенергію, особливо це стосується побутових споживачів. В категорії побутових споживачів не використовується такі канали інформування, як інтернет, нагадування по мобільному телефону (розсилка смс-повідомлень, дзвінок).

Попит на промислову продукцію на внутрішніх і світових ринках. Найбільш енергоємні галузі промисловості (металургія, машинобудування, хімічна промисловість) в основному формують рівень попиту на електроенергію серед промислових споживачів на внутрішніх ринках. Це залежить від обсягів реалізації промислової продукції на внутрішніх та зовнішніх ринках, що, в свою чергу, визначається економічною ситуацією на ринках. Падіння попиту на продукцію промисловості визначає рівень надходження грошових коштів за спожиту електроенергію. Така ситуація суттєво впливає на обсяги вхідних грошових потоків від основної діяльності енергопостачальних підприємств, оскільки тарифи на електроенергію для промислових підприємств найвищі серед усіх категорій споживачів. Вирішення проблеми енергоємності національної економіки потребує структурних реформ на макrorівні не лише в промисловості, а й в інших галузях.

Рівень реальних доходів економічних суб'єктів. В даному випадку варто говорити о категорії непромислових споживачів, найбільш чисельна з яких – населення. При зниженні реальних доходів населення відбувається перерозподіл пріоритетів в структурі витрат домогосподарств. В наслідок цього

строки та обсяги сплати за спожиту електроенергію порушуються в сторону збільшення перших й зменшення других.

Відсутність товарів-субститутів, як наслідок, нееластичність попиту серед усіх категорій споживачів. Вплив цього фактору на рівень поточної дебіторської заборгованості тісно пов'язаний з попереднім. Неможливість відмови від споживання електроенергії у сукупності зі зниженням реальних доходів економічних суб'єктів призводить до зростання поточної заборгованості перед енергопостачальними підприємствами. Погіршує ситуацію з розрахунками споживачів неефективність управлінських заходів на рівні обленерго й на державному рівні (в силу монопольного положення обленерго управління на державному рівні здійснюють держоргани, про що було сказано вище) по забезпеченню своєчасності збору платежів за відпущену електроенергію.

Незмінність каналів розподілу й постачання електроенергії. За умов діючої моделі енергоринку технологічні особливості передачі електроенергії зумовлюють неможливість вибору постачальника електроенергії кінцевому споживачу. Разом з тим, суттєвий рівень зносу передавальних пристроїв (за даними фінансової звітності обленерго) збільшує витрати в мережі при передачі електроенергії, в наслідок чого зростає її собівартість, тож ціна електроенергії для кінцевого споживача теж зростає.

Рівень розвитку енергозберігаючих технологій як правило залежить від рівня розвитку техніки та технології в країні загалом: інноваційна активність, наявність функціонуючих НДІ, відповідне кадрове та матеріальне забезпечення, законодавчий захист прав інтелектуальної власності, рівень складності процедури закріплення, використання, передачі прав інтелектуальної власності.

Доступність і можливість впровадження енергозберігаючих технологій для різних категорій споживачів. Вплив кожного фактора тісно пов'язаний з попереднім, а також визначається відкритістю країни на міжнародному рівні до правомірного перейняття та впровадження нових технологій по енергозбереженню. Однак доступність та можливість їх

впровадження залежать від ціни на дані продукти, обізнаності, готовності споживачів вкладати кошти в такі технології.

На відміну від інших галузей економіки, де підприємства прагнуть максимізувати прибуток за рахунок збільшення обсягів реалізації, для енергопідприємств ці заходи не є першочерговими, оскільки виробництво електроенергії потребує використання обмежених природних ресурсів – енергоносіїв. Таким чином, для енергопідприємств в сучасних умовах пріоритетним стає, навпаки, зниження національної енергоемності за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій й прискорення інкасації грошових коштів за відпущену енергію, а також реалізація інвестиційних програм по спорудженню та модернізації основних фондів з метою скорочення втрат в мережі при постачанні електроенергії, за рахунок чого можливе зниження собівартості електроенергії для кінцевого споживача.

Поряд з тим, енергопідприємства виділяють наступні фактори впливу на їх діяльність в цілому, а саме неповноту та несвоєчасність сплати за спожиту електроенергію, а також низький рівень доходів, через що строки й обсяги сплати порушуються [4].

Підсумовуючи вищенаведене, варто зауважити, що енергетика є базовою галуззю економіки в цілому. Для вирішення проблеми неплатежів в галузі, перш за все необхідне забезпечення своєчасності та повноти розрахунків споживачів за електроенергію в межах регіону, формування політики управління поточною дебіторською заборгованістю, котра має бути забезпечена аналітичною інформацією щодо стану такої заборгованості. Це можливо за рахунок створення відповідної класифікації поточної заборгованості.

Енергетична галузь має свої характерні особливості, котрі суттєвим чином впливають на рівень поточної заборгованості, що має враховуватись при розробці класифікації з метою забезпечення структурованою інформацією процес розробки політики управління заборгованістю на енергопідприємствах.

Так, В. І. Веретенніков та В. В. Храпкіна [5] поділяють поточну дебіторську заборгованість за наступними класифікаційними ознаками: за способом

виникнення: товарна, інша; за забезпеченням: забезпечена, незабезпечена; за контрагентами: вітчизняних дебіторів, зарубіжних; за формою погашення: монетарна, немонетарна; за ступінню дотриманості фінансової дисципліни: допустима, невинуватена; відповідно до вимог стандартів GAAP: торгова, неторгова.

Дубровська Є. В. [6] поділяє поточну дебіторську заборгованість на керовану та некеровану.

П. Б. Кватирка та Р. М. Іванчук [7; 8] класифікують поточну дебіторську заборгованість за такими ознаками, як: вид розрахунків (товари, продукція, послуги, нетоварні операції), ступінь вірогідності огашення (бездоганна, сумнівна, безнадійна).

В той же час Череп А. В. [9] пропонує поділяти поточну дебіторську заборгованість за: відображенням в балансі (за товари, роботи, послуги; короткострокові векселі одержані; інша), реальним строком погашення (термінова; прострочена; відстрочена), видом забезпечення при визначенні сумнівності (гарантія; застава; порука), для цілей управління (припустима; невинуватена).

Найрозширенішу класифікацію дебіторської заборгованості наведено у роботі Л. О. Лігоненко та Н. М. Новікової [10].

Поділяючи думку авторів щодо класифікації поточної заборгованості, слід додати, що з урахуванням галузевих особливостей енергетики підходи до класифікації потребують доповнення та уточнення.

Виходячи з того, що споживачами електроенергії є майже всі економічні суб'єкти, варто додатково ввести ознаку «категорія споживачів». Наявність такої інформації дозволить розробляти рекомендації оп прискоренню оборотності поточної заборгованості за кожною категорією споживачів, вклад якої в структуру поточної заборгованості найбільш вагомий.

Також необхідно провести разом з класифікацією поточної дебіторською класифікацію поточної кредиторської заборгованості.

Беручи до уваги наявність різноманітних класифікаційних ознак, доречно їх розділити на категорії: поточна заборгованість як об'єкт обліку, аналізу, планування та контролю. Це дозволить угрупувати отриману в ході класифікацію поточної заборгованості відповідно до етапів управління нею.

З урахуванням наведених вище вимог до класифікаційних ознак, а також існуючих класифікацій, в табл. 2 наведена класифікація поточної заборгованості, що забезпечить політику управління енергопідприємств структурованою аналітичною інформацією.

Таблиця 2 – Класифікація поточної заборгованості енергопостачальних підприємств

Автор	Класифікація (узагальнено автором)		Класифікація (запропоновано автором)			
			Як об'єкт:			
			обліку	аналізу	планування	регулювання і контролю
1	2	3	4	5	6	7
Л. О. Лігоненко, Н. М. Новікова [10]	За статтями бухгалтерського балансу (дебіторська заборгованість):	1) за товари, роботи, послуги				
		2) із бюджетом				
		3) за авансами виданими				
		4) із нарахованих доходів				
		5) із внутрішніх розрахунків				
		6) інша поточна дебіторська заборгованість				
	Залежно від оцінки вартості:	1) превинна вартість дебіторської заборгованості				
		2) чиста реалізаційна вартість				

Продовження табл. 2						
	Залежно від термінів погашення:	1) до 30 днів				
		2) від 30 до 60 днів				
		3) від 60 до 90 днів				
		4) інший термін погашення				
	З огляду безпечності фінансового положення розмір дебіторської заборгованості	1) мінімальний розмір				
		2) нормальний розмір				
		3) максимально-допустимий розмір				
А. В. Череп, Л. О. Лігоненко, Н. М. Новікова [9, 10]	Для цілей управління:	1) припустима				
		2) невинуватена				
В. І. Веретенніков, В. В. Храпкіна [5]	За способом виникнення:	1) товарна				
		2) інша				
	За контрагентами:	1) вітчизняних дебіторів				
		2) зарубіжних дебіторів				
П. Б. Кватирка, Р. М. Іванчук [7, 8]	За ступенем вірогідності погашення:	1) бездоганна				
		2) сумнівна				
		3) безнадійна				
Доповнено автором	За категорією споживачів:	1) промисловість				
		2) залізниця				
		3) житлово-комунальне господарство				
		4) органи держбюджету				
		5) органи місцевого бюджету				
		6) населення				
		7) інші				
	За галуззю промисловості:	1) металургійна				
		2) хімічна та ін.				
Поточна кредиторська заборгованість						
Доповнено автором	За суб'єктами:	1) постачальники				
		2) фінансові установи				
		3) держава (податкова, соціальні фонди)				
		4) інші				
	За строками погашення:	1) поточна				
		2) прострочена				
	За впливом на платоспроможність та ліквідність:	1) допустима				
		2) пов'язана з ризиком неплатоспроможності				
	За формою погашення:	1) монетарна				
		2) немонетарна				

Зафарбовані клітинки показують, яка з класифікаційних ознак відносить поточну заборгованість до об'єкту обліку, аналізу, планування та контролю (запропоновано автором).

Висновки. Аналіз факторів впливу на особливості господарської діяльності в енергетичній галузі дозволив встановити головні фактори, що впливають на рівень поточної заборгованості енергопідприємств.

Так, нами запропонована матриця факторів впливу на рівень поточної заборгованості енергопідприємств, котрі можна розподілити на групи: державна політика в галузі енергетики, соціокультурні фактори, макроекономічні та техніко-технологічні фактори. Відповідно до цього, підходи до класифікації поточної заборгованості аналізувались й розроблялись спираючись на галузеві особливості ведення господарської діяльності енергопідприємств.

Оскільки дебіторами енергопідприємств є майже всі економічні суб'єкти, нами запропоновано доповнення існуючих класифікацій ознакою «категорія споживачів». Дана класифікаційна ознака є суттєвою при групуванні інформації з управлінською метою.

Окрім того, існуючи класифікаційні ознаки в силу їх різноманітності доречно розбити на об'єкти обліку, аналізу, планування й контролю. Таке розбиття доречно при розгляді поточної заборгованості як об'єкта управління.

Список джерел інформації

1. Вороновский Г. К. Размышления об энергетике: судьбы и события, наблюдения и комментарии. в 5 т. – Т. 1 / Г. К. Вороновский. – Х. : Институт системных исследований в энергетике, 2003. – 260 с.

2. Куденко Г. О. Удосконалення механізму зниження заборгованості за електроенергію електропостачальних підприємств: Автореф. дис. ... канд. екон. Наук: 08.06.01 / Г. О. Куденко; Нац. гірн. Ун-т. – Дніпропетровськ, 2004. – 18 с.

3. Письменна У. Є. Вдосконалення механізму ціноутворення на підприємствах електроенергетики: Автореф. дис. ... канд. екон. Наук : 08.06.01 / У. Є. Письменна; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – Київ, 2006. – 20 с.

4. Агенство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>

5. В. І. Веретенников, В. В. Храпкіна. Дебіторська заборгованість: сутність, класифікація, механізм управління (на прикладі комунальних підприємств) / Веретенников В. І., Храпкіна В. В. // Економіка будівництва і міського господарства. Донбаська національна академія будівництва і архітектури, 2008. – Т. 4, № 1. – с. 18.

6. Є. В. Дубровська. Теоретичні засади керованості дебіторської заборгованості / Дубровська Є. В. // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Серія економіка і менеджмент. – № 2 (6), 2009. – с. 192 — 198.

7. П. Б. Кватирка. Класифікація дебіторської заборгованості та її вдосконалення / Кватирка П. Б. // Вісник Хмельницького національного університету. Хмельницький, 2005. – Ч. 2. – Т. 2. – с. 87 — 90.

8. Р. М. Іванчук, О. А. Іванчук. Деякі міркування щодо методологічних засад фоомування інфоомації про дебіторську заборгованість / Іванчук Р. М., Іванчук О. А. // Економічний вісник Донбасу (науковий журнал). – № 1 (2). – - 2005. – с. 11 — 22.

9. Череп А. В. Управління витратами суб'єктів господарювання: Ч. II: Монографія. – 2-е вид., стереотип. – Х.: ВД «Інжек», 2006. – 360 с.

10. Лігоненко Л. О., Новікова Н. М. Управління дебітосрською заборгованістю підприємства: Навч. посіб. – К.: Київський нац. торг.-ек. ун-т, 2005. – 275 с.